

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ВОРОНЦОВА АННА СЕРГІЇВНА

УДК 37.014.543:37.018(043.3)

**ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ
СИСТЕМИ ОСВІТИ ВПРОДОВЖ УСЬОГО ЖИТТЯ**

Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Суми – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Сумському державному університеті Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник доктор економічних наук, доцент
Петрушенко Юрій Миколайович, Сумський державний університет Міністерства освіти і науки України, завідувач кафедри міжнародної економіки

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, доцент
Козарезенко Людмила Володимирівна, Київський національний торговельно-економічний університет Міністерства освіти і науки України, професор кафедри фінансів;

кандидат економічних наук
Чекаловська Галина Збиславівна, Тернопільський національний економічний університет Міністерства освіти і науки України, викладач кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін Чортківського навчально-наукового інституту підприємництва і бізнесу.

Захист дисертації відбудеться «02» березня 2018 р. о 11 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 55.051.06 у Сумському державному університеті за адресою: 40000, м. Суми, вул. Петропавлівська, 57, зала засідань вченої ради.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Сумського державного університету за адресою: 40007, м. Суми, вул. Римського-Корсакова, 2.

Автореферат розісланий «30» січня 2018 р.

В.о. вченого секретаря
спеціалізованої вченої ради,
доктор економічних наук

Т. Г. Савченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Фінансування системи освіти впродовж усього життя (СОВЖ) розглядається світовою спільнотою як інвестиції в людський і соціальний капітал, які при належному врядуванні мають забезпечувати позитивні екстерналії, соціально-економічне зростання та підвищення конкурентоспроможності країни. Новою редакцією Закону України «Про освіту» визначено право кожного громадянина здобувати формальну, неформальну й інформальну освіту впродовж усього життя (дошкільну, повну загальну середню, позашкільну, професійну (професійно-технічну), фахову передвищу, вищу освіту, освіту дорослих), а також визначено, що державні асигнування на СОВЖ за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, а також інших джерел мають складати не менше 7% ВВП.

Протягом останніх двох років у системі фінансового забезпечення (ФЗ) розвитку СОВЖ відбуваються радикальні зрушення, зокрема впроваджуються принципи адресного фінансування здобувача освіти та відповідальності об'єднаних територіальних громад за ФЗ розвитку СОВЖ (наприклад, сьогодні витрати тільки на шкільну та дошкільну освіту складають близько 45% видатків місцевих бюджетів), зобов'язання з фінансування професійно-технічних закладів освіти поступово передаються на місцевий рівень, відбувається трансформація структури державних видатків на СОВЖ тощо. У таких умовах пошук ефективних механізмів та інструментарію поєднання коштів державного та місцевих бюджетів, фінансових ресурсів приватного сектору й особистих інвестицій здобувачів освіти для фінансування СОВЖ стає одним із найпріоритетніших завдань фінансової політики України.

Фундаментальні засади реалізації фінансової політики в галузі освіти закладено в працях Дж. Беккера (G. Becker), К. Вейна (K. Wain), Р. Дейва (R. Dave), В. Драсковіца (V. Draskovic), А. Корреа (A. Cooray), П. Ленграна (P. Lengrand), Р. Масгрейва (R. Musgrave), Р. Нева (R. Neva), М. Палаціуса (M. Palacios), Т. Зорана (T. Zoran) та ін. Окремим аспектам зазначеної проблематики присвячені праці вітчизняних науковців, зокрема Т. М. Боголіб, В. Є. Власюка, О. С. Григорської, О. А. Грішнєвої, О. В. Длугопольського, І. С. Каленюк, Л. В. Козарезенко, В. В. Малишко, Ю. М. Петрушенка, І. Ф. Радіонової, В. В. Сацика, В. Б. Тропіної, В. І. Усик, Ю. Ю. Харчук, Г. З. Чекаловської, Л. С. Шевченко, А. В. Шевчука та ін.

Разом із тим, подальшого дослідження вимагає комплекс питань, пов'язаних зокрема з запровадженням концепції партисипативного ФЗ розвитку СОВЖ, пошуком оптимального співвідношення бюджетних і позабюджетних джерел ФЗ, визначенням потенційного обсягу позабюджетних коштів на освіту, дослідженням впливу обсягів асигнувань на освіту на показники соціально-економічного розвитку країни, діагностикою рівня залученості різних стейкхолдерів до фінансування освітніх потреб регіону, розробленням критеріїв формування регіональних стратегій ФЗ розвитку СОВЖ тощо. Таким чином, незавершеність формування цілісного уявлення про методичне підґрунтя та розраху-

нковий інструментарій ФЗ розвитку СОВЖ обумовили актуальність дослідження, його мету, завдання та зміст.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація узгоджується з основними напрямками наукових досліджень Сумського державного університету. Зокрема, до звіту за темою «Реформування фінансової системи України в умовах євроінтеграційних процесів» (номер державної реєстрації 0109U006782) увійшли результати аналізу основних положень концепції партисипативного ФЗ розвитку СОВЖ; до теми «Конкурентоспроможність національної економіки в умовах євроінтеграції» (номер державної реєстрації 0111U009459) – щодо формалізації впливу сукупних витрат на освіту на показники соціально-економічного розвитку країни; до теми «Розробка науково-методичних засад та практичного інструментарію фінансової політики сталого розвитку об'єднаних територіальних громад» (номер державної реєстрації 0117U003935) – пропозиції щодо включення ФЗ розвитку СОВЖ до стратегічних планів функціонування об'єднаних територіальних громад.

Мета та завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є удосконалення теоретичних засад і науково-методичних підходів до ФЗ розвитку СОВЖ.

Поставлена мета зумовила необхідність вирішення наступних завдань:

- узагальнити теоретичні засади формування та реалізації фінансової політики в галузі освіти;
- обґрунтувати соціально-економічну сутність та інвестиційну природу процесів ФЗ галузі освіти;
- сформулювати основні положення концепції партисипативного ФЗ розвитку СОВЖ;
- проаналізувати тенденції та проблеми ФЗ галузі освіти в Україні;
- запропонувати підхід до визначення потенційного обсягу позабюджетного ФЗ розвитку СОВЖ;
- удосконалити методичні засади формування структури ФЗ розвитку СОВЖ (співвідношення бюджетного та позабюджетного ФЗ);
- формалізувати вплив фінансового потенціалу розвитку СОВЖ на показники соціально-економічного розвитку країни;
- розробити методичні підходи до визначення рівня розвитку СОВЖ в регіонах України як критерію формування регіональних стратегій його ФЗ;
- поглибити науково-методичне забезпечення діагностики рівня залученості різних стейкхолдерів до фінансування освітніх потреб регіону;
- обґрунтувати підхід до формування та реалізації стратегій ФЗ розвитку СОВЖ для різних регіонів України.

Об'єктом дослідження є економічні відносини, що виникають у процесі акумулювання фінансових ресурсів з різних джерел та ефективного їх використання для ФЗ розвитку СОВЖ.

Предметом дослідження є науково-методичні засади реалізації фінансової політики на державному та місцевому рівнях щодо партисипативного управ-

ління фінансовими ресурсами, спрямованими на забезпечення розвитку формальної та неформальної освіти впродовж усього життя.

Методи дослідження. Теоретичну основу дисертації становлять фундаментальні положення економічної теорії, теорії державних і місцевих фінансів, грошей і кредиту, інвестування, бюджетного менеджменту, теорії фінансового планування та прогнозування, наукові праці з питань ФЗ галузі освіти.

У роботі використовувалися такі методи дослідження: аналіз, синтез, логічне узагальнення – при визначенні соціально-економічної сутності й інвестиційної природи процесів ФЗ галузі освіти, його зв'язку з фінансовою політикою; індукції, дедукції, наукової абстракції та групування – при формуванні основних положень концепції партисипативного ФЗ розвитку СОВЖ; порівняльний і статистичний аналіз – при дослідженні сучасних тенденцій і проблем ФЗ галузі освіти; метод структурного моделювання – при визначенні потенційного обсягу позабюджетного ФЗ розвитку СОВЖ; кореляційно-регресійний аналіз – при формалізації впливу фінансового потенціалу розвитку СОВЖ на показники соціально-економічного розвитку країни; метод головних компонент, метод Фаррара-Глобера, Гольдфельда-Квандта та багатофакторний регресійний аналіз – при розробленні критерію формування регіональних стратегій його ФЗ; параметричне моделювання (стохастичний фронтірний аналіз) та GAP-аналіз – при діагностиці рівня залученості різних стейкхолдерів до фінансування освітніх потреб регіону; кластерний аналіз – при групуванні регіонів для визначення стратегій ФЗ розвитку СОВЖ. Економіко-математичне моделювання проведено за допомогою програмних продуктів STATISTICA 10, STATA 12 і FRONTIER Version 4.1.

Інформаційною та фактологічною базою дисертації є закони України, Бюджетний кодекс України, нормативні акти, що врегульовують фінансову політику в галузі освіти в Україні; звітно-аналітичні дані Міністерства фінансів України, Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, Державної казначейської служби України, Державної служби статистики України, Рахункової палати України, обласних державних адміністрацій регіонів України; результати наукових досліджень щодо реалізації фінансової політики в галузі освіти.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в удосконаленні існуючих та обґрунтуванні ряду нових науково-методичних підходів до ФЗ розвитку СОВЖ.

Найбільш вагомими науковими результатами дослідження є такі:
вперше:

– розроблено науково-методичний підхід до диференціації регіональних стратегій ФЗ галузі освіти на основі кластеризації регіонів України, що передбачає системне поєднання методів (ієрархічного, Уорда та методу евклідових відстаней) і параметрів (індекс регіонального розвитку СОВЖ, обсяг витрат на освіту, рівень ефективності партисипативного ФЗ розвитку СОВЖ). Це дозволило виділити три кластери регіонів залежно від рівня їх готовності до запровадження партисипативної концепції ФЗ розвитку СОВЖ, сформувавши для кож-

ного з них стратегію ФЗ розвитку СОВЖ (ініціалізації, інституціоналізації та випереджаючих інновацій), відповідну дорожню карту заходів та формалізувати ключові результати її виконання;

удосконалено:

– методичні засади визначення потенційних обсягів позабюджетного ФЗ розвитку СОВЖ, що, на відміну від існуючих підходів, здійснено за допомогою структурного моделювання, де за базу розрахунку прийнято видатки на освіту Зведеного бюджету й індекс освіти (як складова індексу людського розвитку);

– науково-методичні засади формування структури ФЗ розвитку СОВЖ, що, на відміну від існуючих, передбачають визначення оптимального співвідношення бюджетного та позабюджетного ФЗ для груп освітніх послуг (базової, професійної, додаткової освіти) залежно від їх відповідності критеріям задоволення суспільних і приватних благ (характер споживання, виключність споживання, рівень конкуренції у наданні послуг, вичерпність послуг, рівень соціальної значимості тощо);

– методичний інструментарій діагностики рівня залученості різних стейкхолдерів до фінансування освітніх потреб регіону, який, на відміну від існуючих підходів, запропоновано здійснювати на основі показника «розрив ефективності методів ФЗ розвитку СОВЖ», розрахованого на засадах фронтірного стохастичного аналізу та GАР-аналізу з урахуванням регіональних диспропорцій, що дозволило порівняти регіони України за рівнем сумарного приросту індексів регіонального людського розвитку та розвитку СОВЖ при бюджетному та партисипативному ФЗ розвитку СОВЖ;

набуло подальшого розвитку:

– обґрунтування напрямків трансформації ФЗ галузі освіти шляхом визначення основних положень партисипативного ФЗ розвитку СОВЖ, що передбачає коригування комплексу форм, джерел фінансування й інструментів фінансового регулювання виходячи з необхідності залучення стейкхолдерів різних рівнів, підвищення їх відповідальності та більш раціонального використання фінансових ресурсів держави; доповнення системи принципів ФЗ (партисипації, соціального партнерства, субсидіарності, розподілу тягаря витрат, адиціоналізму); визначення елементів, які формують підґрунтя для переходу до цієї концепції;

– методичні засади оцінювання впливу обсягів асигнувань на освіту на показники соціально-економічного розвитку країни, що, на відміну від існуючих підходів, дозволило за допомогою кореляційно-регресійного аналізу підтвердити позитивний вплив фінансового потенціалу розвитку СОВЖ на забезпечення балансу на ринку праці у середньостроковій перспективі, зниження нерівномірності розподілу доходів, рівень економічного зростання країни, рівень її конкурентоспроможності та глобалізації, приріст податкових надходжень до бюджету.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні положення дисертації доведено до рівня методичних розробок і практичних рекомендацій, які можуть бути використані Міністерством освіти і науки України

– при реформуванні ФЗ системи освіти; Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України – при оцінюванні фінансового потенціалу регіонів; органами місцевого самоврядування – при формуванні стратегій ФЗ розвитку СОВЖ у регіонах.

Висновки та рекомендації щодо оптимізації співвідношення бюджетного та позабюджетного фінансування для груп освітніх послуг, визначення пріоритетів фінансування СОВЖ у регіонах України – у діяльність Представництва Інституту міжнародного співробітництва Німецької асоціації народних університетів (довідка від 17.10.2017 №80/1), визначення рівня розвитку СОВЖ у регіонах України як критерію формування регіональних стратегій його ФЗ – у діяльність Громадської організації «Українська асоціація міст, що навчаються» (довідка від 16.10.17 №91), методичні засади оцінювання ефективності методів ФЗ розвитку СОВЖ – у діяльність Управління Північно-східного офісу Державної аудиторської служби в Сумській області (довідка від 22.06.17 №101), щодо формування регіональних стратегій ФЗ розвитку СОВЖ і переходу до концепції «регіони, що навчаються» – у діяльність Департаменту освіти і науки Сумської ОДА (довідка 10.07.17 від №01-14/140).

Одержані дисертантом наукові результати використовуються у навчальному процесі Сумського державного університету при викладанні дисциплін: «Публічні фінанси», «Місцеві фінанси», «Бюджетна система» (акт від 19.09.2017 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є завершеною науковою роботою. Наукові положення, висновки, рекомендації та розробки, які виносяться на захист, одержані автором самостійно та відображені в опублікованих працях. Результати, опубліковані дисертантом у співавторстві, використані у дисертаційній роботі лише в межах його особистого внеску.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації доповідалися, обговорювалися й отримали схвальну оцінку на міжнародних науково-практичних конференціях, серед яких: «Проблеми сучасної економіки» (м. Запоріжжя, 2015 р.), «Транскордонне співробітництво як форма розвитку міжнародної інтеграції» (м. Луцьк, 2015 р.), «Менеджмент розвитку соціально-економічних систем в новій економіці» (м. Полтава, 2017 р). Крім того, результати дисертації оприлюднені на всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема: «Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки» (м. Дніпропетровськ, 2016 р.), «Стан та перспективи розвитку фінансів, обліку та підприємництва в умовах трансформації економіки» (м. Київ, 2016 р.), «Проблеми та перспективи розвитку фінансово-кредитної системи України» (м. Суми, 2016 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дисертації опубліковано у 16 наукових працях загальним обсягом 5,34 друк. арк., з яких особисто автору належить 3,24 друк. арк., у тому числі: підрозділ у 1 колективній монографії, 8 статей у наукових фахових виданнях України й 1 стаття в зарубіжному науковому виданні (з них: 7 – у виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз), 6 публікацій у збірниках тез доповідей конференцій.

Структура та зміст роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

Повний обсяг дисертації складає 272 сторінок, у тому числі сторінок основного тексту 198, 28 таблиць, 45 рисунків, 12 додатків та список літератури з 365 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі «Теоретичні засади фінансового забезпечення розвитку системи освіти впродовж усього життя» узагальнено теоретичні засади формування та реалізації фінансової політики в галузі освіти, обґрунтовано соціально-економічну сутність та інвестиційну природу процесів ФЗ в цій галузі, сформовано основні положення концепції партисипативного ФЗ розвитку СОВЖ.

Проведена в роботі систематизація наукових поглядів на розуміння змістовних характеристик фінансової політики галузі освіти та її складових засвідчила відсутність їх узгодженості. Зокрема, у наукових працях фінансова політика загалом розглядається як сукупність фінансових відносин та управлінських рішень, сфера чи напрям діяльності, система заходів, стратегічний курс розвитку держави тощо. Керуючим суб'єктом традиційно вважаються органи державної влади, органи місцевої влади та суб'єкти господарювання. Керованою системою (об'єктом) науковці вважають фінанси, фінансові ресурси, фінансові відносини, фінансові потоки, фінансову систему тощо. У роботі запропоновано розглядати фінансову політику в галузі освіти як цілеспрямований напрям діяльності органів влади різних рівнів щодо розроблення та використання відповідного фінансового механізму, який може застосовуватися в освітній сфері з метою досягнення стратегічних і тактичних цілей сталого розвитку країни, регіонів і територіальних громад.

Перехід на нову концепцію освіти – СОВЖ, основними характеристиками якої є можливість здобувати освіту різних форм (інституційна, індивідуальна, дуальна), рівнів (дошкільна, середня освіта, вища, освіта дорослих тощо), видів (формальна, неформальна, інформальна), у різних суб'єктів і впродовж усього життя, обумовлює суттєві трансформації векторів розвитку як освітньої політики, так і фінансової політики держави, а також вимагає кардинальної перебудови підходів до ФЗ розвитку освітньої галузі. У роботі досліджено взаємозв'язки в системі «освітня політика – ФЗ розвитку СОВЖ – фінансова політика держави». Найбільш важливими проявами цього системного взаємного впливу є наступні: 1) видатки на освіту є видатками розвитку та продуктивними витратами, метою яких є забезпечення наукової, інвестиційної й інноваційної діяльності, а отже і соціально-економічного розвитку загалом; 2) ФЗ розвитку СОВЖ має інвестиційний характер, що супроводжується перетіканням людського та соціального капіталу в фінансовий у вигляді віддачі від інвестицій і синергетичних позитивних екстерналій в соціально-економічний розвиток.

Обґрунтовано, що основним вектором трансформації ФЗ розвитку СОВЖ має бути запровадження концепції партисипативного фінансування (рис. 1), що, на відміну від існуючого механізму ФЗ галузі освіти, передбачає:

- трансформацію фінансових форм наступним чином: поряд із існуючими формами самофінансуванням, зовнішнім фінансуванням і кредитуванням передбачити таку форму ФЗ підготовки здобувачів освіти як партисипативне фінансування, тобто виділення коштів державного бюджету лише при умові спільної участі інших стейкхолдерів (міжнародних фондів, місцевих бюджетів, власних ресурсів здобувача, коштів бізнесу або інших суб'єктів). Це сприяє підвищенню відповідальності здобувачів освіти та більш раціональному використанню фінансових ресурсів держави;

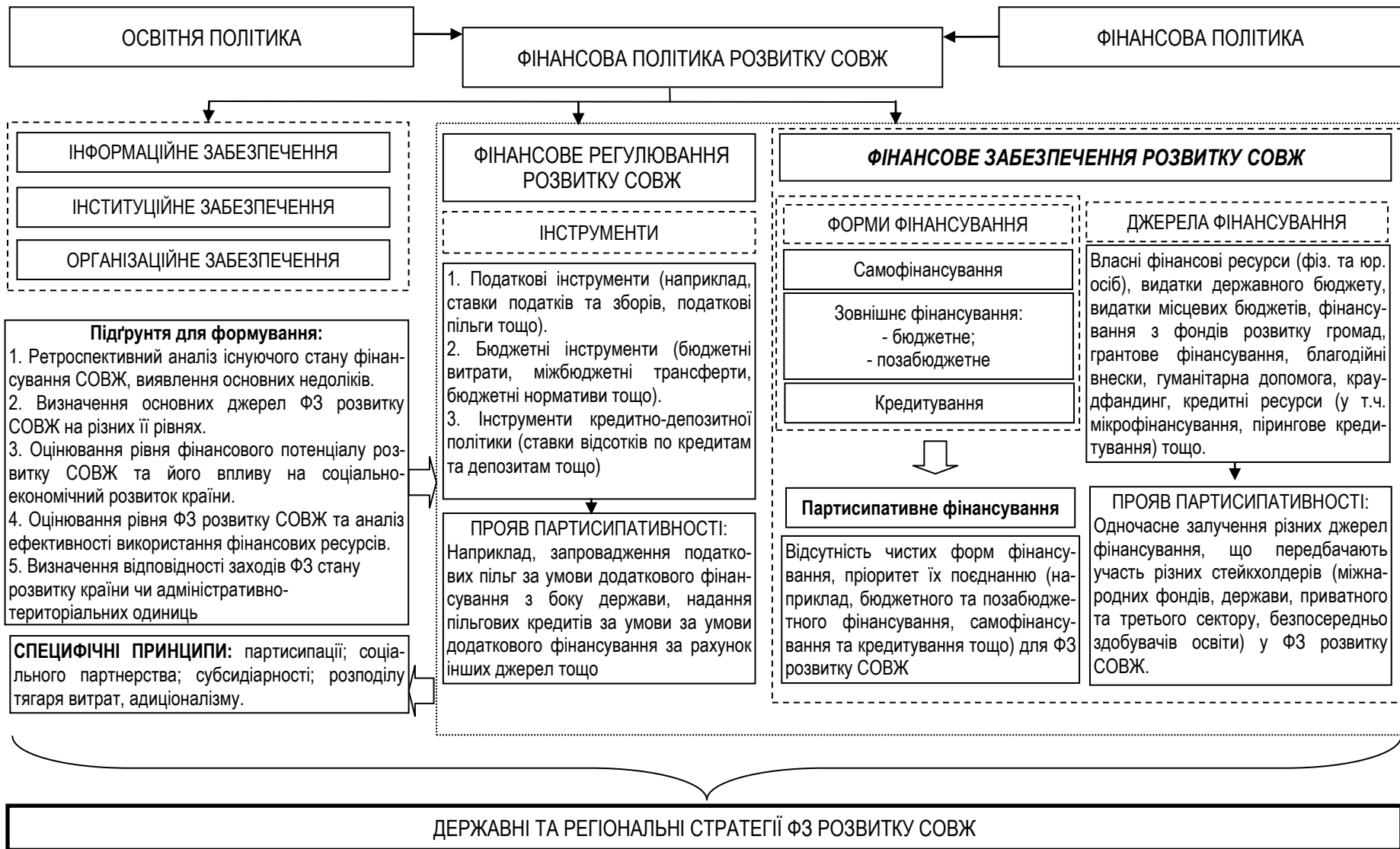
- трансформацію інструментів фінансового регулювання наступним чином: передбачити можливості отримання пільг (податкових, бюджетних тощо) для вирішення завдань ФЗ розвитку СОВЖ лише при умові партисипативної участі в цьому процесі всіх зацікавлених стейкхолдерів (наприклад, надання здобувачу освіти пільгових кредитів на ці цілі лише при умові дольового самофінансування або фінансування з інших джерел; запровадження менших ставок за податками та зборами лише для тих компаній, які беруть участь у ФЗ певних освітніх заходів тощо);

- трансформацію системи джерел фінансування шляхом включення крім традиційних, ще й нових, в основу яких закладено механізм партисипації, наприклад: кошти партисипативного бюджету міста, отримані на фінансування освітнього проекту на конкурсній основі; фінансування з фондів розвитку громад, краудфандинг, пірингове кредитування тощо).

Така трансформація ФЗ розвитку СОВЖ вимагає коригування та системи принципів його організації, яку в роботі запропоновано доповнити такими: партисипації (дольової участі, що передбачає залучення різних стейкхолдерів до процесів фінансування розвитку СОВЖ); соціального партнерства (узгодження інтересів різних стейкхолдерів у процесі ФЗ розвитку СОВЖ); субсидіарності (передача повноважень щодо управління та фінансування СОВЖ на рівень безпосередніх споживачів освітніх послуг, якщо це можливо забезпечити без участі вищого рівня); розподілу тягаря витрат (залучення безпосередньо здобувачів освіти до процесу фінансування освітніх послуг, які вони отримують); адиціоналізму (доповнення бюджетних коштів власними фінансовими ресурсами у певному співвідношенні).

Запровадження партисипативної концепції ФЗ розвитку СОВЖ є складним і поетапним процесом, підґрунтям для якого має слугувати чітке розуміння недоліків існуючої системи ФЗ галузі освіти, визначення основних рівнів і відповідних джерел ФЗ, готовності країни чи окремих адміністративно-територіальних одиниць до запровадження цієї концепції за рівнем фінансового потенціалу, моніторинг і контроль ефективності використання фінансових ресурсів при переході до нової концепції тощо.

В узагальненому вигляді основні положення запропонованої концепції партисипативного ФЗ розвитку СОВЖ демонструє рис. 1.

Рисунок 1 – Концептуальні засади партисипативного ФЗ розвитку SOVZH

Партисипативна концепція ФЗ розвитку СОВЖ передбачає систему заходів організації фінансових відносин із залученням стейкхолдерів різних рівнів (міжнародного, державного, регіонального та місцевого) і використання широкого набору інструментарію у процесах формування та використання фінансових ресурсів, що дозволить сформувати дієві стратегії ФЗ розвитку СОВЖ на рівні держави, регіонів та територіальних громад та реалізувати синергетичний ефект від залучення фінансових ресурсів із різних джерел.

У другому розділі **«Фінансовий потенціал розвитку системи освіти впродовж усього життя: структура та вплив на соціально-економічний розвиток України»** здійснено аналіз основних тенденцій та проблем ФЗ розвитку галузі освіти в Україні; запропоновано підхід до визначення потенційного обсягу позабюджетних коштів на розвиток СОВЖ, до формування структури ФЗ розвитку СОВЖ; формалізовано вплив фінансового потенціалу розвитку СОВЖ на показники соціально-економічного розвитку країни.

Аналіз основних тенденцій фінансування системи освіти України за 2007-2016 роки, що діяла до освітньої реформи та прийняття нової редакції Закону України «Про освіту», дозволив виділити дві основні групи проблем.

Перша з них пов'язана з відсутністю статистичного обліку у сфері ФЗ неформальної освіти (на відміну від сфери формальної освіти, механізм ФЗ якої є законодавчо врегульованим) та фінансових потоків на освіту з позабюджетних джерел.

Друга група проблем пов'язана з тим, що сформована в Україні система розподілу фінансових ресурсів в галузі освіти є нераціональною. Так, зокрема:

- спостерігалось поступове номінальне зростання витрат на фінансування системи освіти у вартісному виразі (на 6% за цей період) при їх зниженні у відсотковому відношенні до ВВП (на 1% за цей період);

- основним джерелом ФЗ формальної освіти є органи місцевого самоврядування (55% від загальної суми видатків на освіту за цей період), але в умовах бюджетної децентралізації їх готовність до повноцінного прийняття на себе фінансових зобов'язань у цій сфері є низькою;

- у структурі загальних видатків на освіту найбільше коштів виділялося на фінансування загальної середньої (42% за цей період) та вищої освіти (30% за цей період), а найменше – на післядипломну (у середньому 1%) та позашкільну освіту (4% за цей період), що зумовлює низький рівень ФЗ розвитку неформальної освіти дітей і дорослих.

Ці проблеми мають негативні наслідки, оскільки, на думку експертів, саме вони є однією з причин виникнення розриву між потребами ринку праці та результатами освітньої діяльності, невідповідності ФЗ системи освіти міжнародним стандартам (станом на 2016 рік Україна посідає 84-те місце серед 188 країн і територій за рівнем людського розвитку).

Із метою вирішення проблем першої групи в роботі запропоновано методичний підхід до визначення потенційного обсягу позабюджетних коштів на розвиток СОВЖ, а для вирішення проблем другої групи – підхід до визначення

співвідношення бюджетних і позабюджетних коштів, яке є оптимальним у контексті впровадження партисипативного ФЗ розвитку СОВЖ.

Оскільки в статистичній звітності України відсутня інформація щодо реальних обсягів позабюджетного ФЗ галузі освіти, то ці дані запропоновано оцінювати за допомогою інструментарію структурного моделювання, прийнявши за базу розрахунку видатки на освіту Зведеного бюджету та індекс освіти (як складова індексу людського розвитку). Для моделювання використано програмний продукт STATISTICA 6.1. Введення латентних і явних змінних, а також встановлення взаємозв'язків між показниками дозволило отримати наступну систему рівнянь:

$$\begin{cases} ne = 786.132ie + 00.411be + 0.5 \\ be = 2446,599ie + 192486,179 \\ BE = be + 629057,249 \\ NE = ne + 0.5 \end{cases} \quad (1)$$

де ne – латентна змінна позабюджетного ФЗ освіти (ендогенний фактор), ie – латентна змінна індексу освіти (екзогенний фактор), be – латентна змінна бюджетного ФЗ освіти (ендогенний фактор), BE – явна змінна бюджетного ФЗ освіти (ендогенний фактор), NE – явна змінна позабюджетного ФЗ освіти (ендогенний фактор).

Запропонований підхід може бути використаний для визначення потенційних обсягів позабюджетного ФЗ розвитку СОВЖ до тих пір, поки вітчизняна система статистичного обліку не буде передбачати облік реальних даних щодо руху фінансових потоків у цій сфері. Проведені за даною системою рівнянь ретроспективні розрахунки для України засвідчили, що за період 2002-2016 рр. у середньому щорічно обсяг бюджетного ФЗ галузі освіти складав близько 25%, а позабюджетного – близько 75% від їх загальної суми.

У той же час, у контексті переходу до партисипативного ФЗ розвитку СОВЖ важливо розуміти, чи є оптимальною сформована в Україні пропорція 0,25 : 0,75 між бюджетними та позабюджетними коштами або її доцільно змінювати. Критерієм прийняття цього рішення в роботі запропоновано вважати рівень відповідності освітніх послуг критеріям задоволення суспільних і приватних благ (характер споживання, виключність споживання, рівень конкуренції у наданні послуг, вичерпність послуг, рівень соціальної значимості тощо). Результати запропонованого підходу до визначення оптимальної структури ФЗ розвитку СОВЖ (співвідношення бюджетних і позабюджетних коштів) наведено в табл. 1.

Результати дослідження засвідчили, що сформоване в Україні співвідношення бюджетних і позабюджетних коштів на ФЗ галузі освіти (0,25 : 0,75) не є оптимальним, а має бути трансформовано наступним чином: для освітніх послуг базової освіти (дошкільна освіта, загальна середня освіта) – 0,90 : 0,10; для професійної освіти: професійно-технічна освіта та фахова передвища освіта – 0,70 : 0,30; вища освіта – 0,60 : 0,40; для додаткової освіти:

Таблиця 1– Результати визначення оптимальної структури ФЗ розвитку СОВЖ залежно від рівня відповідності освітніх послуг критеріям задоволення суспільних і приватних благ

Характеристика ознак суспільних та приватних благ	СОВЖ							
	Формальна						Неформальна	
	ДО	ЗСО	СО	ПВО	ВО	ПДО	ПШО	ОД
Характер споживання: 1 – загальнодоступний; 0 – індивідуальний	1	1	0	1/0	1/0	0	1/0	0
Виключність споживання: 1 – не існує; 0 – існує	1	1	0	1/0	1/0	1	1	1
Рівень конкуренції у наданні послуг: 1– низький; 0 – високий	1/0	1/0	0	1	1/0	1	0	0
Індивідуальний вибір благ: 1 – відсутній; 0 – присутній	1	1	0	1/0	1/0	0	0	0
Рівень соціальної значимості: 1 – високий; 0 – низький	1	1	1	1	1	1	1	1
Частка бюджетного ФЗ*, %	90	90	20	70	60	60	30	40
Частка позабюджетного ФЗ**, %	10	10	80	30	40	40	70	60

ДО – дошкільна освіта; ЗСО – повна загальна середня освіта; ПШО – позашкільна освіта; СО – спеціалізована освіта; ПВО – професійно-технічна освіта та фахова передвища освіта; ВО – вища освіта; ОД – освіта дорослих; ПДО – післядипломна освіта.

* Інструменти бюджетного ФЗ: видатки державного бюджету, видатки місцевих бюджетів (у т.ч. участь у партисипативному бюджеті), міжбюджетні трансферти;

** Інструменти позабюджетного ФЗ: видатки домогосподарств, видатки суб'єктів господарювання, у т.ч. цільове фінансування, грантове фінансування з різних рівнів суб'єктів, фінансова допомога, благодійні внески (наприклад, ендавмент-фонд), гуманітарна допомога, краудфандинг, фінансування з фондів розвитку громад

спеціалізована освіта – 0,20 : 0,80; позашкільна освіта – 0,30 : 0,70; освіта дорослих – 0,40 : 0,60; післядипломна освіта – 0,60 : 0,40.

Диверсифікований, а не єдиний підхід до формування структури ФЗ для різних форм освітніх послуг у повній мірі відповідає базовим принципам концепції освіти впродовж усього життя, прийнятої ЮНЕСКО.

Сумарний обсяг можливих асигнувань на освіту з бюджетних і позабюджетних джерел запропоновано трактувати як фінансовий потенціал розвитку СОВЖ, рівень якого в значній мірі визначає макроекономічні показники соціально-економічного розвитку країни. У роботі цю тезу підтверджено шляхом перевірки справедливості ряду гіпотез (табл. 2) за допомогою кореляційно-регресійного аналізу. Результати розрахунків дозволили підтвердити, що зростання фінансового потенціалу розвитку СОВЖ сприяє стимулюванню балансу на ринку праці у середньостроковій перспективі та зниженню нерівномірності розподілу доходів, проте зростання даного показника не стримує відтік населення з країни та показники сприйняття корупції та злочинності. Спостерігається чітка позитивна кореляція між рівнем фінансового потенціалу розвитку СОВЖ й економічним зростанням країни, рівнем її конкурентоспроможності та глобалізації, приростом податкових надходжень до бюджету.

У третьому розділі «**Регіональні аспекти фінансового забезпечення розвитку системи освіти впродовж усього життя**» розроблено підходи до визначення рівня розвитку СОВЖ у регіонах України, на його основі обґрунтовано підхід до формування та реалізації стратегій ФЗ розвитку СОВЖ для різних регіонів України, запропоновано підхід до діагностики рівня залученості різних стейкхолдерів до фінансування освітніх потреб регіону.

Підґрунтям для формування регіональних стратегій ФЗ розвитку СОВЖ є проведення ретроспективної оцінки та порівняння стану розвитку освітньої

Таблиця 2 – Результати кореляційно-регресійного аналізу впливу фінансового потенціалу розвитку СОВЖ на окремі індикатори соціально-економічного розвитку України

Гіпотеза щодо впливу зростання фінансового потенціалу розвитку СОВЖ	Показники для перевірки гіпотези	Рівняння регресії	r_{xy}	R^2	F	t_{cm}	Результат перевірки гіпотези
1. Сприяє економічному зростанню	Відношення ФП до ВВП (GDP)	$GDP = 2,931 + 3,654x$	0,974	0,949	243,444	15,6	Підтверджено
2. Зменшує нерівномірність розподілу доходів населення	Відношення ФП до індексу Джині (GI)	$GI = 30,829 - 0,023x + 0,00002x^2$	-0,921	0,894	51,071	4,413	Підтверджено
	Відношення ФП до квінтильного коефіцієнту диференціації доходів населення (KvC)	$KvC = 2,435 - 0,002x + 0,000003x^2$	-0,890	0,921	70,310	6,751	Підтверджено
3. Сприяє покращенню стану на ринку праці (збільшення зайнятості та скорочення безробіття)	Відношення ФП до рівня зайнятості населення в країні	–	0,277	0,077	1,082	1,041	Не підтверджено
	Відношення ФП до рівня безробіття в країні	–	0,136	0,019	0,244	0,494	Не підтверджено
	Відношення ФП до рівня зайнятості населення з лагом у 5 років (EmR^*)	$EmR^* = 54,761 + 0,008x$	0,952	0,907	117,503	10,839	Підтверджено
	Відношення ФП до рівня безробіття населення з лагом у 5 років (UnR^*)	$UnR^* = 13,968 - 0,034x + 0,00004x^2$	-0,777	0,854	32,118	4,335	Підтверджено
4. Сприяє підвищенню рівнів глобалізації та конкурентоспроможності країни	Відношення ФП до індексу глобалізації країни ($KOF IG$)	$KOF IG = 39,769 + 4,874ln(x)$	0,961	0,984	784,680	28,012	Підтверджено
	Відношення ФП до глобального індексу конкурентоспроможності країни (GCI)	$GCI = 3,408 + 0,108ln(x)$	0,791	0,826	21,727	4,661	Підтверджено
5. Зменшує сприйняття корупції та рівень злочинності в країні	Відношення ФП до індексу сприйняття корупції в країні	–	0,409	0,167	2,621	1,621	Не підтверджено
	Відношення ФП до кількості вчинених злочинів	–	-0,033	0,001	0,014	0,119	Не підтверджено
6. Зменшує міграцію в країні	Відношення ФП до міграційного приросту/скорочення населення ($MigrR$)	$MigrR = -109,584 + 22,323ln(x)$	0,793	0,629	22,004	4,691	Не підтверджено
	Відношення ФП до міграційного приросту/скорочення населення з лагом у 5 років ($MigrR^*$)	$MigrR^* = -142,715 + 0,385x$	0,899	0,808	54,761	7,412	Не підтверджено
7. Сприяє сплаті податків населенням	Відношення ФП до податкових надходжень до бюджету країни (TI)	$TI = 31,248 + 0,989x$	0,958	0,918	145,505	12,062	Підтверджено

ФП – фінансовий потенціал розвитку СОВЖ; GDP – значення ВВП країни; KvC – квінтильний коефіцієнт диференціації доходів населення; EmR^* – рівень зайнятості населення з лагом у 5 років; UnR^* – рівень безробіття населення з лагом у 5 років; $KOF IG$ – індекс глобалізації країни; GCI – індекс конкурентоспроможності країни; $MigrR$ – міграційний приріст/скорочення населення; $MigrR^*$ – міграційний приріст/скорочення населення з лагом у 5 років; TI – податкові надходження до бюджету країни; r_{xy} – коефіцієнт кореляції, R^2 – коефіцієнт детермінації, F – критерій Фішера, t_{cm} – t-критерій Стюдента

галузі в різних областях України. Для вирішення цього завдання запропоновано показник «індекс регіонального розвитку СОВЖ», який побудовано за допомогою багатофакторного регресійного аналізу у відповідності до методики Міжнародної комісії ЮНЕСКО з питань освіти (розрахунок композитних індексів за кожним виміром навчання: вміння вчитися, працювати, жити разом, розвиватися) з урахуванням особливостей системи освіти в Україні (за допомогою методу головних компонент і кореляційного аналізу відібрано ті показники, які є найбільш релевантними для України). Розрахунки засвідчили, що лідерами за цим індексом є м. Київ, Дніпропетровська та Харківська області, натомість найнижчим він є для Чернівецької, Закарпатської та Кіровоградської областей.

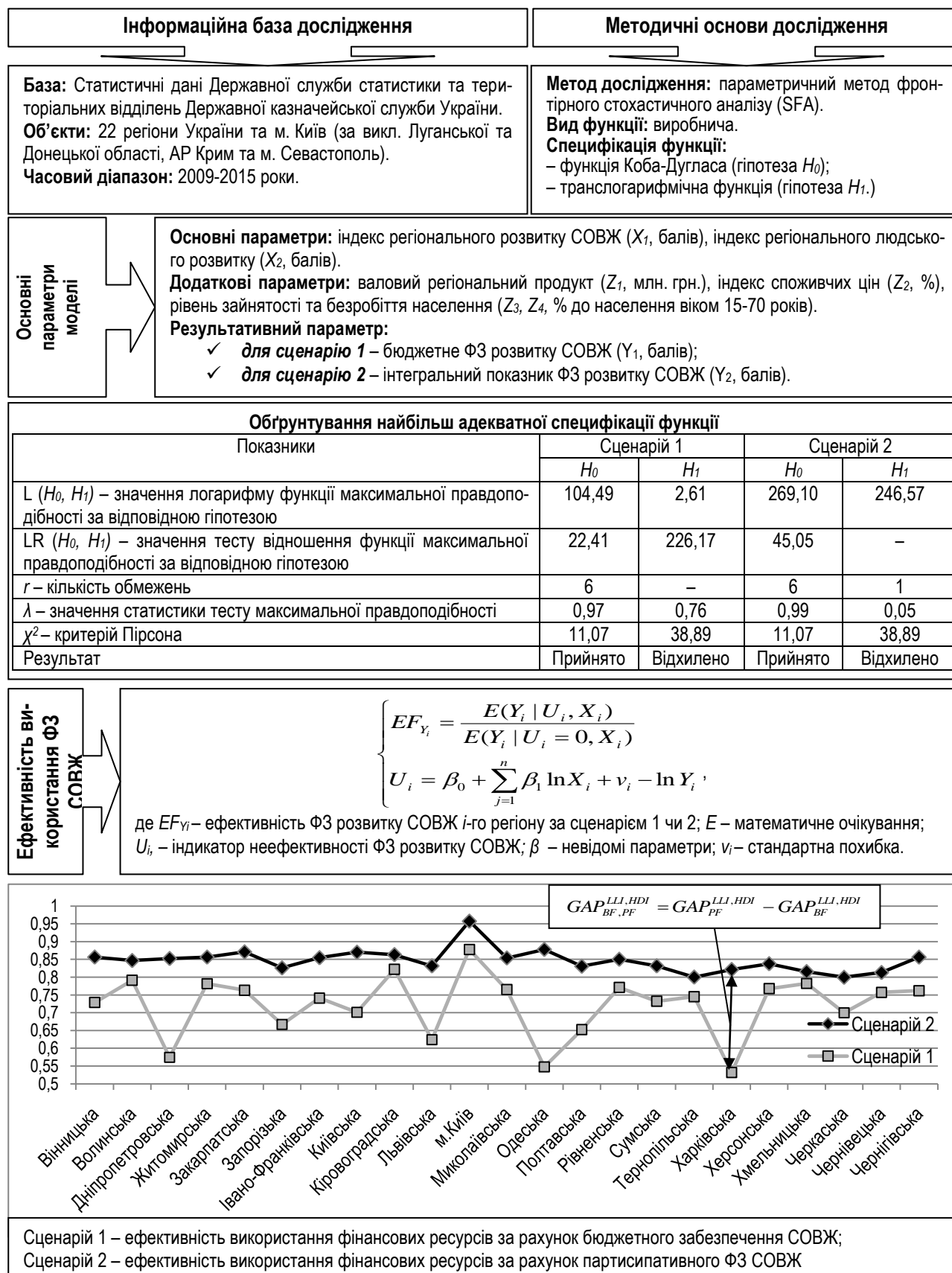
Для формування регіональних стратегій ФЗ розвитку СОВЖ важливо здійснити ретроспективну діагностику рівня залученості інших стейкхолдерів (крім держави) до фінансування освітніх потреб у кожному регіоні та відповідно – готовність регіону до повноцінного впровадження запропонованої в роботі концепції партисипативного ФЗ розвитку СОВЖ. Це запропоновано здійснювати на засадах методології GAP-аналізу шляхом розрахунку показника «розрив в ефективності методів ФЗ розвитку СОВЖ». Даний показник визначається за допомогою інструментарію фронтірного стохастичного аналізу (розрахунки за допомогою програмного комплексу FRONTIER 4.1) як різницю в ефективності ФЗ розвитку СОВЖ у регіоні при застосуванні двох його методів:

1) виключно бюджетного ФЗ (сценарій 1);

2) партисипативного ФЗ (сценарій 2), тобто поєднання бюджетних коштів (кошти на освіту з бюджетів різних рівнів і витрати Фонду загальнооб'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття) і позабюджетних коштів (видатки домогосподарств, приватного сектора на професійне навчання працівників і витрати громадського сектору на освітні заходи). У даному випадку загальний обсяг витрат розраховується як рівноважна середня арифметична нормалізованих значень відповідних витрат (за розрахунками він виявився найбільшим у м. Київ, Харківській і Дніпропетровській областях, а найменшим – у Херсонській, Тернопільській і Чернівецькій областях).

Індикатором результативності ФЗ розвитку СОВЖ для кожного з цих методів запропоновано вважати сумарний приріст індексу регіонального розвитку СОВЖ й індексу регіонального людського розвитку (розрахований за методикою НАН України та Державної служби статистики України). Із метою забезпечення адекватності розрахунків враховуються специфічні особливості кожного регіону (валовий регіональний продукт, рівень зайнятості та безробіття населення в регіоні, індекс споживчих цін у регіоні).

Логіко-структурну схему та результати розрахунків за запропонованим підходом для кожного регіону України за 2009-2015 рр. демонструє рис. 2. Розрахунки засвідчили, що за цей період рівень ефективності бюджетного ФЗ розвитку СОВЖ по всім регіонам України складає в середньому 72%, тоді як для партисипативного ФЗ розвитку СОВЖ цей показник у середньому дорівнює 85% (наприклад, у 2015 р. найвищим він був у м. Київ, Житомирській та Одеській

Рисунок 2 – Логіко-структурна схема та результати оцінювання розриву в ефективності методів ФЗ розвитку СОВЖ для регіонів України

областях, а найнижчим – у Київській, Тернопільській і Чернівецькій областях). Це дозволило підтвердити, що незважаючи на регіональну специфіку, партисипативне ФЗ розвитку СОВЖ забезпечує найкращі результати щодо рівня освіти та загального рівня людського розвитку в регіонах. Розрив між показниками ефективності ФЗ, розрахованими для його двох методів, виявився найбільшим у Львівській, Дніпропетровській, Харківській та Одеській областях. Саме ці регіони можна вважати в найбільшій мірі підготовленими до повноцінного впровадження запропонованої в роботі концепції партисипативного ФЗ розвитку СОВЖ, оскільки вони виявилися найбільш успішними щодо залучення інших стейкхолдерів, крім держави, до фінансування освітніх потреб регіону. Аутсайдерами в цьому рейтингу є Хмельницька, Кіровоградська, Тернопільська та Волинська області тощо.

Для запровадження концепції партисипативного ФЗ розвитку СОВЖ для кожного регіону мають бути сформовані власні стратегії (рис. 3), які запропоновано визначати на основі комбінації наступних трьох параметрів:

- 1) X_1 - індексу регіонального розвитку СОВЖ;
- 2) X_2 – рівноважної середньої арифметичної нормалізованих значень обсягів бюджетного та позабюджетного ФЗ розвитку СОВЖ;
- 3) X_3 – рівня ефективності партисипативного ФЗ розвитку СОВЖ (відношення сумарного приросту індексів регіонального розвитку СОВЖ та регіонального людського розвитку до рівноважної середньої арифметичної нормалізованих значень обсягів бюджетного та позабюджетного ФЗ розвитку СОВЖ).

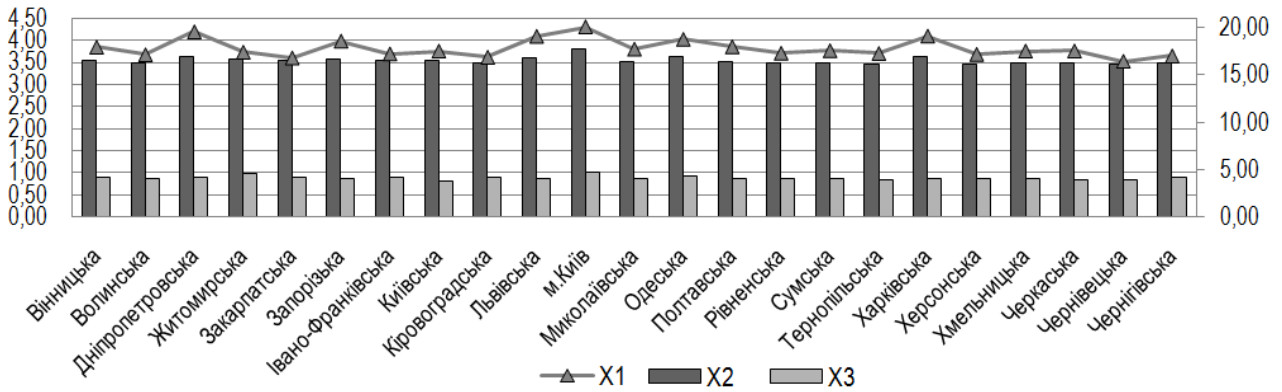
На основі системного поєднання цих трьох параметрів і методів кластеризації (ієрархічного, методу евклідових відстаней та Уорда) здійснено кластеризацію регіонів України, за результатами якої виділено три наступних кластера:

1. До кластеру 1 потрапили 6 регіонів із низькою готовністю до впровадження партисипативного ФЗ розвитку СОВЖ: 3 області з $16,47 < X_1 < 17,68$ (низький рівень), 3 області з $17,68 < X_1 < 18,89$ (середній рівень); 6 областей з $12,59 < X_2 < 13,53$ (низький рівень); 3 області з $0,79 < X_3 < 0,85$ (низький рівень), 3 області з $0,85 < X_3 < 0,90$ (середній рівень);

2. До кластеру 2 потрапили 11 регіонів із середньою готовністю до впровадження партисипативного ФЗ розвитку СОВЖ: 7 областей з $16,47 < X_1 < 17,68$ (низький рівень), 4 області з $17,68 < X_1 < 18,89$ (середній рівень); 7 областей з $12,59 < X_2 < 13,53$ (низький рівень), 6 областей з $13,53 < X_2 < 14,46$ (середній рівень); 5 областей з $0,79 < X_3 < 0,85$ (низький рівень), 5 областей з $0,85 < X_3 < 0,90$ (середній рівень);

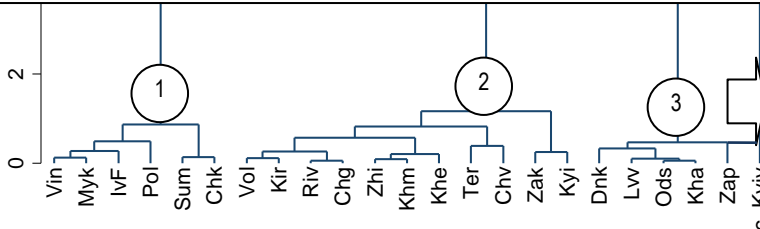
3. До кластеру 3 потрапили м. Київ і 5 областей із високою готовністю до впровадження партисипативного ФЗ розвитку СОВЖ: 5 областей з $17,68 < X_1 < 18,89$ (середній рівень), 1 місто з $18,89 < X_1 < 20,11$ (високий рівень); 1 область з $12,59 < X_2 < 13,53$ (низький рівень), 4 області з $13,53 < X_2 < 14,46$ (середній рівень), 1 область з $14,46 < X_2 < 15,39$ (високий рівень); 3 області з $0,79 < X_3 < 0,85$ (низький рівень), 2 області з $0,85 < X_3 < 0,90$ (середній рівень) та 1 місто з $0,90 < X_3 < 0,96$ (високий рівень).

1 етап. Формування інформаційної бази дослідження

2 етап. Проведення кластерного аналізу та перевірка його якості

Міра: евклідова відстань: $d_{xr}^2 = \sum_{i=1}^m (x_{kr} - x_{lr})^2$; метод: ієрархичний; спосіб розрахунку відстані: метод Уорда.

Оптимальне число кластерів – 3
Перевірка якості – дисперсійний аналіз, критерій Дуда-Харта:

$$\frac{1}{Je(2)/Je(1)} = 1 + \frac{T^2}{N_1 + N_2 - 2}$$

3 етап. Розробка регіональних стратегій ФЗ розвитку СОВЖ

Кластер 1	Кластер 2	Кластер 3
Вінницька, Миколаївська, Івано-Франківська, Полтавська, Сумська, Черкаська обл.	Волинська, Кіровоградська, Рівненська, Чернігівська, Житомирська, Хмельницька, Херсонська, Тернопільська, Чернівецька, Закарпатська, Київська обл.	м. Київ, Дніпропетровська, Львівська, Одеська, Харківська, Запорізька обл.
Стратегія ініціалізації	Стратегія інституціоналізації	Стратегія випереджаючих інновацій
ПЛАН ДІЙ:		
Оцінювання освітніх потреб населення (через опитування, фокус-групи та ін.); виявлення диспропорцій попиту та пропозиції на ринку освітніх послуг; створення нормативного-правових актів з питань ФЗ розвитку СОВЖ; укладання договорів, меморандумів про співпрацю між державним та позадержавним сектором, а також закладами СОВЖ; державне фінансування пілотних програм та проектів, що використовують різні механізми ФЗ розвитку СОВЖ, поширення кращих практик серед громадськості тощо	Створення експертної ради за участю стейкхолдерів всіх рівнів щодо визначення регіональних пріоритетів розвитку СОВЖ відповідно до регіональної специфіки; цільове фінансування освітніх програм у відповідності до встановлених пріоритетів; створення та фінансова підтримка сталих структур в межах СОВЖ (навчальних закладів, центрів освіти громад, публічних бібліотек, інших навчальних просторів) тощо	Розроблення на рівні регіонів стратегій партисипативного ФЗ розвитку СОВЖ; активне залучення роботодавців до реалізації цих регіональних стратегій відповідно до концепції «бізнес, що навчає»; розроблення оптимального механізму ФЗ розвитку СОВЖ в регіоні з урахуванням його індивідуальної специфіки, активне поширення інноваційних механізмів фінансування СОВЖ (соціальне замовлення, бюджети участі, конкурси проектів, краудфандинг тощо)
КЛЮЧОВІ РЕЗУЛЬТАТИ:		
Актуалізація освітніх потреб регіону, формування потреби та збільшення попиту на СОВЖ, впорядкованість законодавчого підґрунтя для переходу на стратегію інституціоналізації	Створення та розвиток освітніх кластерів, пріоритизація ринку освітніх послуг як підґрунтя для переходу на програмно-цільове ФЗ розвитку СОВЖ, конкретизація кола провайдерів випереджаючих інновацій в цій сфері	Долучення регіонів та міст до Глобальної мережі ЮНЕСКО «Міста, що навчаються», що передбачає інклюзивність освіти, навчання в родині, громадах, на робочих місцях, використання сучасних технологій навчання, підвищення якості та культури в межах СОВЖ тощо

Рисунок 3 – Науково-методичний підхід до формування регіональних стратегій ФЗ розвитку СОВЖ України

Для кожного з цих кластерів сформульовано основні положення стратегій регіонального ФЗ розвитку СОВЖ: 1) стратегії ініціалізації (повна трансформація ФЗ розвитку СОВЖ протягом найближчих 5 років); 2) стратегії інституціоналізації (поступове впровадження партисипативної концепції ФЗ розвитку СОВЖ протягом найближчих 2-3 років); 3) стратегії випереджаючих інновацій (терміновий (протягом року) перехід до партисипативного ФЗ розвитку СОВЖ). Для кожної стратегії сформовано дорожню карту заходів та формалізовано ключові результати. Запропоновані регіональні стратегії ФЗ розвитку СОВЖ узгоджуються з основними цілями Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року, сприяють підвищенню рівня конкурентоспроможності регіонів, більш ефективному розподілу фінансових ресурсів на освіту.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення науково-прикладної задачі, що полягає в удосконаленні існуючих та обґрунтуванні ряду нових науково-методичних підходів і практичних механізмів ФЗ розвитку СОВЖ.

За результатами дисертаційної роботи зроблено такі висновки:

1. В основу трансформації ФЗ розвитку СОВЖ покладено концепцію партисипативного фінансування, що передбачає коригування комплексу форм та джерел фінансування, інструментів фінансового регулювання з метою більш ефективного використання наявних і залучення додаткових фінансових ресурсів стейкхолдерів різних рівнів на основі принципів партисипації, соціального партнерства, субсидіарності, розподілу тягаря витрат, адиціоналізму.

2. Основними проблемами ФЗ розвитку СОВЖ в Україні є: відсутність статистичного обліку фінансових потоків у сфері фінансування неформальної освіти та позабюджетного ФЗ галузі освіти; нераціональна структура існуючої системи ФЗ галузі освіти, що зумовлює: номінальне зростання витрат на освіту без суттєвих якісних змін щодо надання освітніх послуг, неготовність місцевих органів влади до повноцінного ФЗ розвитку СОВЖ, низький рівень фінансової підтримки позашкільної та післядипломної освіти.

3. Визначення потенційного обсягу позабюджетних фінансових ресурсів доцільно здійснювати допомогою інструментарію структурного моделювання. За 2002-2016 рр. в середньому обсяг бюджетного ФЗ галузі освіти складав близько 25%, а позабюджетного – близько 75% від їх загальної суми.

4. Визначення співвідношення бюджетних і позабюджетних коштів у контексті впровадження партисипативної концепції ФЗ розвитку СОВЖ доцільно здійснювати диференційовано на основі оцінювання відповідності освітніх послуг критеріям задоволення суспільних і приватних благ. Для послуг базової освіти дане співвідношення повинно бути наступним: 90% бюджетного фінансування, 10% позабюджетного; для послуг професійної освіти – 60-70% та 30-40% відповідно; для послуг додаткової освіти – 20-40% та 60-80%.

5. Розрахунок показника фінансового потенціалу розвитку СОВЖ дозволив емпірично підтвердити, що його збільшення позитивно впливає на економічне зростання країни, підвищення рівнів її конкурентоспроможності та глобалізації, налагодження збалансованості на ринку праці у середньостроковій перспективі, зниження нерівномірності розподілу доходів населення та збільшення податкових надходжень. Натомість непідтвердженими залишилися гіпотези про вплив зростання витрат на освіту на показники міграційного руху населення та на сприйняття корупції та злочинності.

6. Порівняльний аналіз розвитку освіти в різних областях України слід здійснювати за індексом регіонального розвитку СОВЖ, за яким за 2009-2015 рр. в Україні лідерами є м. Київ, Дніпропетровська та Харківська області, а аутсайдерами – Чернівецька, Закарпатська та Кіровоградська області.

7. За сумарним обсягом бюджетних і позабюджетних коштів, спрямованих на розвиток СОВЖ у регіонах України за 2009-2015 рр., лідерами є м. Київ, Харківська та Дніпропетровська області, а аутсайдерами Херсонська, Тернопільська та Чернівецька області. Ефективність ФЗ розвитку СОВЖ при застосуванні партисипативного фінансування по всіх регіонах України в середньому дорівнює 85%, що є вищим, ніж при фінансуванні лише за бюджетні кошти.

8. Оцінка залученості різних стейкхолдерів до фінансування освітніх потреб у кожному регіоні України за показником «розрив в ефективності методів ФЗ розвитку СОВЖ», свідчить, що в найбільшій мірі підготовленими до повноцінного впровадження запропонованої концепції партисипативного ФЗ розвитку СОВЖ є м. Київ, Харківська, Одеська, Львівська та Запорізька області.

9. Регіональні стратегії ФЗ галузі освіти мають бути диференційованими залежно від рівня їх готовності до запровадження партисипативної концепції ФЗ розвитку СОВЖ. Здійснена кластеризація регіонів України ієрархічним методом, методом Уорда та за евклідовою відстанню між індексом регіонального розвитку СОВЖ, обсягом витрат на освіту, рівнем ефективності партисипативного ФЗ розвитку СОВЖ дозволила виділити три кластери та для кожного з них розробити стратегію ФЗ розвитку СОВЖ: ініціалізації – для 6 регіонів, інституціоналізації – для 11 регіонів, випереджаючих інновацій – для м. Київ і 5 областей.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

Монографії

1. Воронцова А. С. Розвиток соціального капіталу як передумова надання якісних соціальних послуг у місцевих громадах. Місцевий розвиток за участі громади. Том 4: Регіональні аспекти та сталий розвиток міст: монографія / за заг. ред. к.пол.н. Г. І. Мелеганіч, д.е.н. Ю. М. Петрушенка. Київ : ВАІТЕ, 2016. С. 141-155. (0,58 друк. арк.).

Публікації у наукових виданнях України

2. Петрушенко Ю. М., Воронцова А. С. Джерела формування місцевих бюджетів: вітчизняний та зарубіжний досвід. Проблеми і перспективи розвит-

- ку банківської системи України (Index Copernicus). 2014. Вип. 40. С. 226-233 (0,58 друк. арк.). *Особистий внесок: досліджено континентальну модель ФЗ та управління місцевими бюджетами (0,28 друк. арк.).*
3. Абакуменко О. В., Воронцова А. С. Соціальна складова фінансової політики місцевого розвитку. Вісник Української академії банківської справи (Index Copernicus). 2014. Вип. 2 (37). С. 94-98 (0,33 друк. арк.). *Особистий внесок: досліджено сутність ФЗ розвитку місцевих громад як складового елементу фінансової політики (0,17 друк. арк.).*
  4. Воронцова А. С. Порівняльна характеристика фінансового забезпечення сфери надання соціальних послуг. Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент» (Index Copernicus). 2015. Вип. 4 (63). С. 184-189 (0,37 друк. арк.).
  5. Воронцова А. С., Сапожнікова М. В. Мікрофінансування як джерело фінансового забезпечення соціальних послуг. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. (Index Copernicus). 2015. Вип. 12. С. 171-174 (0,25 друк. арк.). *Особистий внесок: досліджено сутність мікрофінансування як інструменту ФЗ галузей соціальної сфери (0,17 друк. арк.).*
  6. Воронцова А. С., Мунтян В. В. Розвиток соціально-культурної сфери через бюджетне грантування інститутів громадянського суспільства. Галицький економічний вісник. 2016. №1 (50). С. 146-155 (0,51 друк. арк.). *Особистий внесок: досліджено сутність бюджетного грантування як інструменту ФЗ галузей соціальної сфери (0,25 друк. арк.).*
  7. Петрушенко Ю. М., Воронцова А. С. Співвідношення між податковим навантаженням та забезпеченістю соціально-культурної сфери. Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: «Економіка і менеджмент». (Index Copernicus). 2017. Вип. 4. С. 195-200 (0,38 друк. арк.). *Особистий внесок: досліджено зв'язок між податковим навантаженням та якістю суспільних послуг в Україні (0,19 друк. арк.).*
  8. Petrushenko Y. M., Zamora O. M., Vorontsova A. S. Analysis of the impact of social sphere budget financing on economic development: case study of Ukraine. Актуальні проблеми економіки (EBSCOhost, EconLit, ABI/Inform (by ProQuest)). 2017. № 4. С. 149-159 (0,41 друк. арк.). *Особистий внесок: формалізовано вплив витрат на соціальну сферу на ВВП України (0,14 друк. арк.).*
  9. Petrushenko Y., Kostyuchenko N., Smolennikov D., Vorontsova A. Impact of the participatory financing of international development projects on social capital of the local communities. Problems and Perspectives in Management (Scopus). 2017. № 15(3). С. 183-192 (0,72 друк. арк.). *Особистий внесок: досліджено механізм впливу партисипативного ФЗ на соціальний капітал громад (0,18 друк. арк.).*

Публікації у зарубіжних наукових виданнях

10. Petrushenko Y., Zamora O., Vorontsova A. Decentralization of Social Services as a Precondition for Democratic Stability and Sustainability. Chorzowskie Studia Polityczne (Index Copernicus). 2015. №9. P. 203-213 (0,45 др. арк.). *Особис-*

тий внесок: досліджено механізм партисипативного партнерства державного та недержавного секторів (0,15 друк. арк.).

Тези доповідей на науково-практичних конференціях

11. Воронцова А. С. Розвиток соціального підприємництва: позитивні та негативні фактори. Проблеми сучасної економіки : збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 13-14 лютого 2015 р.). Запоріжжя, 2015. С. 34-35 (0,11 друк. арк.).
12. Воронцова А. С. Моделі фінансового забезпечення соціальної сфери. Транскордонне співробітництво як форма розвитку міжнародної інтеграції: тези V Міжнародного науково-практичного семінару (м. Луцьк, 19 травня 2015 р.). Луцьк, 2015. С. 26-29 (0,14 друк. арк.).
13. Воронцова А. С. Соціальне підприємництво як альтернативна форма фінансування соціальних послуг. Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки : збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 12-13 квітня 2016 р.). Дніпропетровськ, 2016. С. 213-216 (0,16 друк. арк.).
14. Воронцова А. С. Особливості функціонування системи соціального захисту населення в Україні. Стан та перспективи розвитку фінансів, обліку та підприємництва в умовах трансформації економіки : збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 8-9 липня 2016 р.). Київ, 2016. С. 97-99 (0,11 друк. арк.).
15. Воронцова А. С. Партисипативне бюджетування як альтернативне джерело фінансового забезпечення соціально-культурної сфери. Проблеми і перспективи розвитку фінансово-кредитної системи України : збірник матеріалів I Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Суми, 23-24 листопада 2016 р.). Суми, 2016. С. 12-16 (0,13 друк. арк.).
16. Воронцова А. С. Розвиток та управління системою освіти впродовж усього життя в умовах економіки знань. Менеджмент розвитку соціально економічних систем в новій економіці : збірник матеріалів міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Полтава, 19 жовтня 2017 р.). Полтава, 2017. С. 219-222 (0,11 друк. арк.).

АНОТАЦІЯ

Воронцова А. С. Фінансове забезпечення розвитку системи освіти впродовж усього життя. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит. – Сумський державний університет, Суми, 2018.

У дисертації досліджено соціально-економічну сутність та інвестиційну природу фінансового забезпечення системи освіти впродовж усього життя, обґрунтовано основні положення партисипативної концепції його здійснення, запропоновано підхід до визначення потенційного обсягу позабюджетних коштів на освіту, розраховано оптимальну структуру фінансового забезпечення розви-

тку системи освіти впродовж усього життя, оцінено вплив фінансового потенціалу розвитку системи освіти впродовж усього життя на показники соціально-економічного розвитку України, здійснено діагностику рівня залученості різних стейкхолдерів до фінансування освітніх потреб регіону, розроблено регіональні стратегії переходу до партисипативного фінансування галузі освіти.

Ключові слова: фінансове забезпечення, фінансова політика, партисипативне фінансування, бюджетне фінансування, позабюджетне фінансування, система освіти впродовж усього життя.

АНОТАЦІЯ

Воронцова А. С. Финансовое обеспечение развития системы образование на протяжении всей жизни . – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.08 – Деньги, финансы и кредит. – Сумской государственной университет, Сумы, 2018.

Обосновано, что переход к новой системе образования на протяжении всей жизни должен проходить с использованием концепции партисипативного финансирования, что предусматривает трансформацию комплекса форм и источников финансирования, инструментов финансового регулирования и предполагает совместное участие различных стейкхолдеров (государства, бизнеса, домохозяйств, институтов гражданского общества и т.п.) в процессах управления, формирования и использования финансовых ресурсов.

Предложен механизм использования структурного моделирования для определения потенциальных объемов внебюджетного финансового обеспечения системы образования на протяжении всей жизни.

С помощью корреляционно-регрессионного анализа подтверждена прямая связь между увеличением финансового потенциала развития системы образования на протяжении всей жизни и экономическим ростом в Украине, повышением уровня ее конкурентоспособности и глобализации, уровнем сбалансированности на рынке труда в среднесрочной перспективе, снижением неравномерности распределения доходов населения и увеличением налоговых поступлений.

Разработаны научно-методические основы формирования структуры финансового обеспечения развития системы образования на протяжении всей жизни, которые предусматривают определение оптимального соотношения бюджетных и внебюджетных источников для групп образовательных услуг (базовой, профессиональной, дополнительного образования) в зависимости от их соответствия критериям удовлетворения общественных и частных благ.

Предложено диагностику уровня вовлеченности различных стейкхолдеров в процессы финансирования образовательных потребностей региона осуществлять с помощью показателя «разрыв эффективности методов финансового обеспечения развития системы образования на протяжении всей жизни».

Разработан научно-методический подход к формированию региональных стратегий финансового обеспечения развития системы образования на протяже-

нии всей жизни. Он предусматривает проведение кластерного анализа в зависимости от текущего состояния развития системы образования на протяжении всей жизни в регионах, уровня ее финансового обеспечения и эффективности использования имеющихся финансовых ресурсов.

Ключевые слова: финансовое обеспечение, финансовая политика, партисипативное финансирование, бюджетное финансирование, внебюджетное финансирование, система образования на протяжении всей жизни.

SUMMARY

Vorontsova A. S. Financial support for the development of a lifelong learning system. – Manuscript.

The dissertation for the acquisition of a scientific degree of candidate of economic science on speciality 08.00.08 – Money, finance and credit. – Sumy State University, Sumy, 2018.

The socio-economic essence and investment nature of the financial support of education processes are summarized; the significance of the participatory concept of lifelong learning system financing is proved; the forecasting of the volume of extrabudgetary funds for the education is proposed; the optimal distribution system of financial support structure for the development of the lifelong learning system is formed; the influence of the lifelong learning system financial potential on indicators of the socio-economic development of Ukraine is estimated; stakeholders engagement level in the financing of the region's educational needs is performed; regional strategies transition to participatory financing of the education is developed.

Keywords: financial support, financial policy, participative financing, budgetary financing, extrabudgetary funding, lifelong learning system.

Підписано до друку 25.12.2017.
Формат 60x90/16. Ум. друк. арк. 1,1. Обл.-вид. арк. 0,9.
Гарнітура Times. Тираж 100 пр. Зам. №98.

Видавець і виготовлювач
Сумський державний університет
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №3062 від 17.12.2007